

Н.О. Кухарська

*канд. екон. наук
м. Одеса*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІМПОРТОЗАМІНЮЮЧИХ ВИРОБНИЦТВ В РЕГІОНІ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Вступ. В період переходу до ринкових стосунків велике значення мають перетворення і модернізація виробництва, що дозволяють скоротити випуск нерентабельною продукції, а також такої, що не відповідає вимогам ринку, і створити сприятливі умови для розвитку в регіоні виробництв, які можуть, при скороченні витрат виробництва, забезпечити високу якість товарів, здатних конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Особливо вигідно розвивати виробництво такої продукції, яка дозволить вітчизняним товаровиробникам витіснити з національного ринку імпортний аналог чез свої привабливіші споживчі якості.

Розвиток такого виробництва повинна забезпечувати політика імпортозаміщення, яка націлена на розвиток в регіоні виробництва товарів, споживання яких в даний час значною мірою забезпечується за рахунок імпорту.

Проблемні питання державної політики регулювання розвитку імпортозамінюючих виробництв широко розглядаються в наукових роботах українських учених-еко-

номістів, таких як Амоша А. І., Буркинський Б. В., Вахненко Т. І., Гальчинський А. С., Геєц В. М., Жалило Я. І., Захарченко В. І., Коломиєц І. Ф., Крючкова І. В., Кузьмин О. Є., Чумаченко М. Г. та ін.

Разом з тим необхідно підкреслити, що низка питань, що стосуються проблематики державної політики регулювання розвитку імпортозамінюючих виробництв, залишається не вирішеною. При цьому без системи науково обґрунтованих підходів до державної політики регулювання цих видів виробництв, адаптованих до ринкових умов господарювання, неможливе продовження економічних реформ в Україні.

Постанова проблеми в загальному виді. Можна виділити два варіанти імпортозамінюючої політики [1, С. 174]:

1) внутрішньоорієнтований — освоєння внутрішнього ринку виробничих і продовольчих товарів, що породжує структурні зрушення в економіці регіону у напрямі її подальшої індустріалізації;

2) зовнішньоорієнтований — націлений на просування українських виробів на світовий ринок, здатний породжувати зрушення в структурі економіки у напрямі її постіндустріального розвитку.

При цьому імпортозамінююче виробництво є, перш за все, результатом підвищення конкурентоспроможності національних товарів. Імпортозаміщення — не лише важливий шлях економії інвестиційних ресурсів країни, але і інструмент зміцнення її зовнішньоекономічної безпеки.

В процесі розвитку виробництва імпортозамінюючої продукції необхідна розробка і проведення такої промислової політики, яка спонукала б національних товаровиробників максимально задовольняти потреби внутрішнього ринку товарами власного виробництва, при порівняльному зниженні цін. В цьому випадку створюватимуться стимули до збільшення товарної маси. І, таким чином, до поживлення виробництва.

Нарощування імпортозамінюючих виробництв є важливим завданням, як і зростання експорту, тому що регулювання імпорту для країни з ринковою економікою з'являється головним інструментом захисту внутрішнього ринку від надмірної іноземної конкуренції.

При політиці імпортозаміщення слід дотримуватися політики розумного протекціонізму і проявляти певну обережність в стримуванні імпорту, що є складовою підвищення конкурентоспроможності української продукції. Крім того, практика показала, що обмеження імпорту, зокрема, шляхом зростання ставок митних зборів, ведуть до зростання цін на ті вітчизняні товари, у виробництві яких використовуються імпортні вузли і деталі, наприклад, в комп'ютерному виробництві, інших видах конверсійних виробництв.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз динаміки імпорتنних поставок підприємствами та організаціями Одеської області на протязі 13 років дозволив автору зробити наступні висновки.

У 1997 р. область, частка якої в зовнішньоторговельному обороті країни складала усього лише 4,3 %, виділялася експортом (27 %) і імпортом (14 %) послуг. Однак до 2009 р. (при частці області 5,46 %) ці показники помітно знизилися і склали 13,0 % і 3,3 % відповідно. У 2009 р. на область припадало 18,2 % експорту транспортних послуг і 66 % - на послуги морського транспорту України. В експортних товарах потоках країни область займає усього 3,6 %, а в імпортних — 5,7 %. Можна сказати, що в Одеській області в геополітичній обстановці, яка змінилася, погіршилися умови для розвитку відкритої економіки, частково втрачені транзитні функції міжнародної торгівлі.

В області зберігається зростання негативного сальдо зовнішньоторговельного обороту товарами, причому це сальдо з'явилося найвищим за всі роки незалежності України в 2008 р. (табл.1). Усього зовнішньоторговельний оборот товарами збільшився в 4,6 раз.

В той же час зовнішньоторговельний оборот послугами, при позитивному сальдо, збільшився усього в 2,6 раз (табл. 2).

Структура імпорту по товарній номенклатурі зовнішньоекономічної діяльності Одеської області представлено на рисунку 1.

З рисунка видно, що третину (30,5 %) імпорتنних поставок у 2009 р. займають *мінеральні продукти* — V група товарів згідно Українській класифікації товарів зовнішньо-

економічної діяльності (УКТЗЕД) (енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки), які відносяться до «критичного імпорту» і тому не поlezать імпортозаміщенню, оскільки в регіоні немає відповідних природних корисних копалин, а висока частка експорту по даній товарній позиції (28,7 % від загального обсягу експорту області) пояснюється роботою виробників по давальницьких схемах.

В той же час, на *сільськогосподарську та харчову продукцію* (I-IV або 1–24 УКТЗЕД) припадає 20,6 % від загального обсягу імпорту в Одеську область. На перший погляд, саме ця продукція, насамперед, і повинна вироблятися в регіоні національними підприємствами і організаціями і, відповідно, поlezати імпортозаміщенню. Однак ретельний аналіз цієї групи товарів показав деякі особливості імпорту.

Різко виріс обсяг імпорту м'яса і м'ясних субпродуктів (02 УКТЗЕД), особливо за період 2003–2009 рр.: якщо в 2003 р. він складав 16,3 тис. дол. США, то в 2009 р. вже 81502,2 тис. дол., тобто збільшення складо 5000 разів! Крім цього ввезення продуктів з м'яса і риби (16 УКТЗЕД) за період 2003–2008 рр. виросло в 20 разів. Також необхідно відзначити значне збільшення надходжень з-за кордону овочів і коренеплодів (07 УКТЗЕД): частка цієї продукції в 2003 р. була 0,01 % від загального імпорту до України, а в 2009 р. — 0,4 %, тобто збільшення в імпорті частки цього товару складо 40 разів!

Таким чином, на ці три позиції в 2009 р. припадає 2,51 % від загального обсягу імпорту Одеської області (в 2003 р. — 0,05 %), які в першу чергу підлягають імпортозаміщенню.

Знову у 2009 р. збільшився імпорту зернових культур (10 УКТЗЕД), у ввезенні яких з 2003 р. спостерігалося скорочення.

Лівову частку в групі продуктів рослинного походження (II УКТЗЕД або 06–14 УКТЗЕД), з трендом к зростанню, займають їстівні плоди і горіхи, цитрусові, які не підлягають імпортозаміщенню: в 2003 р. їхня частка у загальному імпорті складала 2,4 % а в 2009 р. — вже 7,3 %.

Різко збільшився імпорту жирів і олій рослинного або тваринного походження (15 УКТЗЕД) (основою цієї групи є пальмова олія): у 2003 р. частка цієї групи складала всього 1,35 % від загального імпорту, а в 2009 р. вже 4,7 % (8,36 % и 57,8 % відповідно по роках від обсягу імпорту сільськогосподарської та харчової продукції).

Як позитив треба відзначити різке скорочення імпорту до Одеської області цукру і кондитерських виробів з нього (17 УКТЗЕД), частка яких у 2009 року складала всього 0,1 % від загального імпорту (7,8 % в 2003 р.).

Починаючи з 2005 р. виросло ввезення в країну алкогольних і безалкогольних напоїв (22 УКТЗЕД) — в 1,5 раз. Також необхідно відзначити зростання імпорتنних поставок в Одеську область риби і ракоподібних (03 УКТЗЕД), насіння і плодів олійних рослин (12 УКТЗЕД), насіння і плодів олійних рослин (19 УКТЗЕД), продуктів переробки овочів і плодів (20 УКТЗЕД).

Таким чином, можна стверджувати, що з групи товарів сільськогосподарської та харчової промисловості на п'ять видів товарів, що імпортується, (тобто на їстівні плоди і горіхи, цитрусові; каву, чай, прянощі; жири і олії рослинного або тваринного походження; какао та продукти з нього; тютюн) приходиться 12,6 % з 20,6 % від загального імпорту цієї товарної номенклатури до Одеської області. Перераховані товарні позиції треба віднести

Таблиця 1

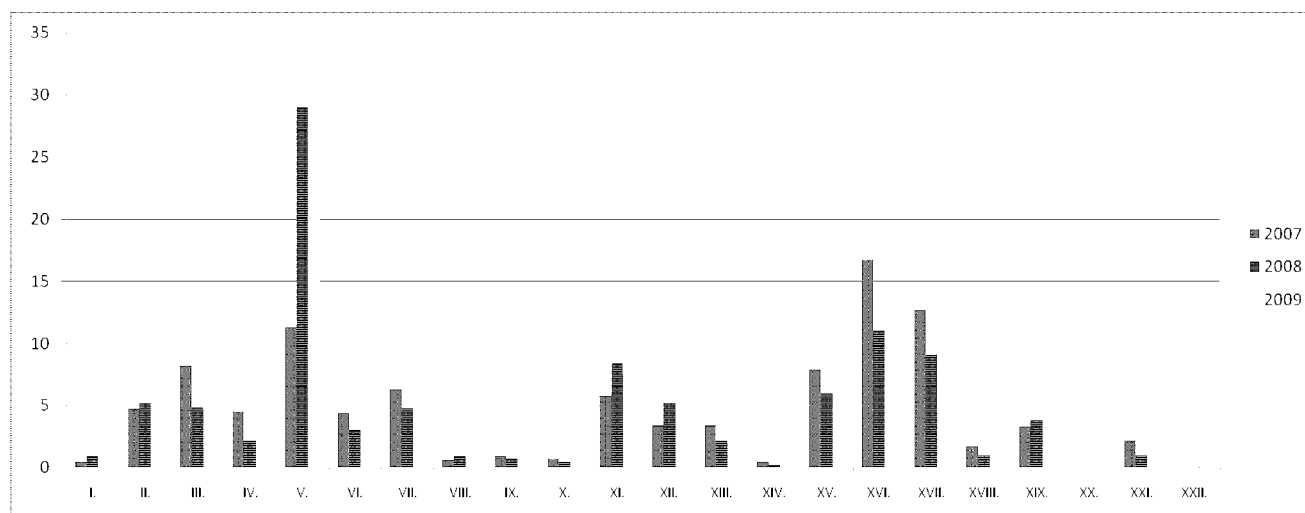
Зовнішньоторговельний оборот товарами Одеської області, млн. дол. США*

Показники	1997	1999	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Експорт	498,1	580,4	597,7	1048,9	1053,6	1019,4	766,4	1098,5	2314,9	1445,2
Імпорт	568,5	596,6	725,3	1246,9	1285,2	1988,1	1955,4	2581,8	6077,4	3476,8
Оборот	1066,6	1177,0	1323,0	2295,8	2338,8	3007,5	2721,8	3680,3	8392,3	4922,0
Сальдо	-70,4	-16,2	-127,6	-198,0	-231,6	-968,7	-1189,0	-1483,3	-3762,5	-2031,6

Таблиця 2

Зовнішньоторговельний оборот послугами Одеської області, млн. дол. США*

Показники	1997	1999	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Експорт	465,4	422,8	435,1	505,0	657,2	830,5	879,8	1063,9	1548,7	1243,7
Імпорт	86,2	38,6	40,4	36,1	79,5	124,3	130,7	168,5	242,1	169,1
Оборот	551,6	461,4	475,5	541,1	736,7	+954,8	1010,5	1232,4	1790,8	1412,8
Сальдо	+379,2	+384,2	+394,7	+468,9	+577,7	+706,2	+749,1	+895,4	+1306,6	+1074,6

I. Живі тварини; продукти тваринного походження

II. Продукти рослинного походження

III. Жири та олії тваринного або рослинного походження

IV. Готові харчові продукти

V. Мінеральні продукти

VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості

VII. Полімерні матеріали, пластмаси та каучук

VIII. Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них

IX. Деревина і вироби з деревини

X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів

XI. Текстиль та вироби з текстилю

XII. Взуття, головні убори, парасольки

XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу

XIV. Дорогоцінні або напівдорогоцінні каміння, метали та вироби з них

XV. Недорогоцінні метали та вироби з них

XVI. Механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання та їх частини, пристрої для записування або відтворення зображення і звуку

XVII. Транспортні засоби та шляхове обладнання

XVIII. Прилади і апарати оптичні, для фотографування або кінематографії, апарати медико-хірургічні, годинники, музичні інструменти

XIX. Різні промислові товари і вироби

XX. Вироби мистецтва

XXI. Товари, придбані у портах

XXII. Різне

Рис. 1. Структура імпорту Одеського регіону за товарною номенклатурою зовнішньоекономічної діяльності

до «критичного імпорту» та складно піддати імпортозаміщенню.

Крім вище вказаної номенклатури імпорту, в значних кількостях (3,6 %) в регіон завозиться *хімічна і пов'язана з нею продукція* — VI УКТЗЕД (а саме — фармацевтична продукція, дубильні екстракти, ефірні олії, косметичні препарати, мило, мийні засоби та ін.), а також *полімерні матеріали, пластмаси та каучук* (3,6 %) — VII УКТЗЕД. Ці товари потенційно можливо розглядати як продукцію, що підлягає імпортозаміщенню.

Продукцію *легкої промисловості* XI-XII УКТЗЕД (текстиль і вироби з нього — 7,4 %; взуття, головні убори, парасольки — 4,1 % від загального обсягу імпорту області) в потенціалі можна розглядати як ту, що підлягає імпортозаміщенню, оскільки до її випуску можна застосовувати українські стандарти якості. Проте в да-

ний час наші виробники не конкурентоспроможні з китайськими виробниками (а саме з Китаю надходить є основний обсяг імпорту цих товарів). Розвиток виробництва в галузі стримується впливом декількох факторів. По-перше, обмежені можливості в одержанні сировини, відсутність якої в необхідних обсягах в Україні змушує підприємства здійснювати його імпорт з-за кордону. По-друге, існують обмеження (квотування, ліцензування) на постачання швейних виробів на ринки країн Західної Європи і США, які стримують зростання виробництва й експорту продукції підприємств цієї галузі.

Виробництво *будматеріалів* — XIII УКТЗЕД (вироби з каменю, гіпсу, цементу; скла та продукції із нього — відповідно 0,3 % та 0,7 % імпортичних постачань області) також реально включити до імпортозамінюючих виробництв, й таким чином налагодити виробництво на місці.

* Розраховано автором на підставі [2; 3; 4]

Особливо це стосується виробництва скляних пляшок, які на теперішній час імпортуються з Молдови.

Єдине на півдні України підприємство — виробник литва чорних металів для машинобудування (XV УКТЗЕД) — ОАО «Одеський завод «Центроліт» за роки незалежності скоротив обсяги випуску своєї продукції в 10–15 разів (раніше вироблялося понад 100 тис. тон литва на рік). Таке скорочення відбивається на експорті продукції за кордон: якщо в 2002 р. неблагородні метали і вироби з них склали майже 8 % експорту Одеської області (3 місця), то в 2009 р. — тільки 3,1 % (6 місця). При цьому на імпорт припадає 4 % постачань (із знижуючим трендом), тому виробництво цієї продукції необхідно включити до програми по імпортозаміщенню.

Виробництво механічного обладнання — XVI УКТЗЕД (котли, механічні пристрої, електричні машини і устаткування), на яке припадало 10,8 % імпорتنних постачань у 2009 р., також треба переорієнтувати на імпортозаміщення, тобто на виробництво на українському національному ринку.

До імпортозамінюючих виробництв доцільно віднести виробництво побутової техніки — прилади і апарати (XVIII або 90 УКТЗЕД), на імпорт яких припадає 1,1 % загального імпорту. Для цього буде потрібно виділення промислових майданчиків під будівництво нових виробничих потужностей. При цьому для такого будівництва в регіоні є в наявності земельні ділянки.

Значним є імпорт товарів народного споживання (ТНС) — 3,7 % усього імпорту (XIX УКТЗЕД). В 2009 р. в Одеський регіон було ввезено меблі (94 УКТЗЕД) на 57,5 млн. дол. США (1,7 %). В даному випадку імпорт деревини (44 УКТЗЕД), на який припадає 0,6–0,9 %, має бути використаний меблевими фабриками Одеської області для виробництва меблів на самому регіоні. Подібним чином обстоїть справа і з ввозом на наш ринок іграшок (95 УКТЗЕД), питома вага яких у загальному обсязі імпорту області складає 1,7 % (58,2 млн. дол.). Тому виробництво ТНС також треба включати до імпортозаміщення в Одеському регіоні.

Пріоритетами розвитку імпортозамінюючих виробництв в регіоні повинні стати:

захист внутрішнього ринку і створення умов для розвитку вітчизняних товаровиробників;

зниження частки імпорتنних видів сировини, матеріалів, робіт, послуг у витратах на виробництво продовольчих товарів;

використання власних ресурсів для виробництва імпортозамінюючої продукції;

імпорт на регіональний ринок лише продуктів «критичного» імпорту та товарів-еталонів;

використання «критичного» імпорту для просування власної готової продукції і послуг виробничого призначення на внутрішній та міжнародні ринки;

вивільнення валютних коштів за рахунок скорочення імпорتنних товарів;

виробництво та поставка на внутрішній ринок імпортозамінюючих конкурентоспроможних товарів (робот, послуг), а згодом нарощування експортного потенціалу регіону;

поліпшення сальдо зовнішньоторговельного балансу області;

виробництво екологічно чистої продукції;

створення нових робочих місць в результаті впровадження організаціями проектів по формуванню імпортозамінюючих виробництв.

Висновки та рекомендації. Концептуальними напрямками розвитку імпортозамінюючих виробництв в регіоні повинні стати:

а) розробка пропозицій підприємствам по випуску певних товарів, надання підтримки (за умови їх ефективного входження у відповідні ринки). Пропозиції виробляються на основі маркетингових досліджень з урахуванням фінансового стану товаровиробника і можливостей регіону;

б) розробку пропозицій по заміні імпорتنних закупівель на конкурентоспроможні вітчизняні з формуванням замкнених технологічних ланцюжків;

в) податкове стимулювання імпортозаміщення;

г) створення системи контролю за якістю продукції, що ввозиться, організація антиреклами неякісної і шкідливої продукції;

д) розробку системи мер по економічній підтримці виробництва власної конкурентоспроможної продукції замість імпортової. Слід врахувати, що у регіональних товаровиробників є економічна перевага, що полягає в мінімальних транспортних витратах;

е) в рамках країни — рішення питання про захист внутрішнього ринку від імпорту, встановлення економічно виправданих, навіть в умовах участі України у ВТО, митних бар'єрів.

Необхідно розробити таку модель імпортозаміщення, що передбачала б, *по-перше*, скорочення імпорту в тих сферах економіки регіону, де вітчизняні товаровиробники можуть вирішити проблему задоволення попиту не гірше закордонних за умов, що вони одержують відповідні ресурси, у тому числі валютні. На шляху реалізації такого роду імпортозамінюючого виробництва в регіоні лежать як проблеми зовнішньоекономічної політики, так і проблеми, які важко вирішити усередині власної економіки регіону. Незважаючи на те, орієнтація на розвиток імпортозамінюючого виробництва може стати однією з найважливіших передумов переходу до дійсно рівноправного світового співвиробництва.

По-друге, необхідно не тільки обмеження нерациональних імпорتنних поставок, але й розвиток інших, насамперед перехід до цілеспрямованого імпорту оснащення, необхідного для розвитку загальних стратегічних проектів і програм, орієнтованих на постіндустріальні технології. Такого роду оснащення повинне не стільки стати засобом для виробництва готових виробів, скільки орієнтуватися на заповнення такого вакууму, що утворився в регіоні за постсоціалістичної економіки між видобутком, переробкою й виробництвом базисних видів оснащення, а також у фундаментальному й прикладному наукоємному дослідженні.

Створення імпортозамінюючих виробництв одночасно могло б вирішити комплекс соціально-економічних завдань — відродження національної промисловості, задоволення внутрішнього ринку конкурентоспроможними товарами вітчизняного виробництва, збільшення доходів до бюджету, створення нових робочих місць, скорочення безробіття, підвищення рівня життя населення, що надалі дозволило б знизити кредитну залежність регіону від міжнародних фінансових організацій і зміцнити його економічну безпеку.

Література

1. Кухарская Н. А. Государственная политика регулирования развития экспортоориентированных и импортозамещающих производств / Н. А. Кухарская // Экономика промышленности. — 2007. — №1 (36). — С. 171–177.

2. Статистичний збірник «Регіони України»: У 2-х томах. / [за ред. О. Г. Осауленко]. — К. : Вид-во «ДП

Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. Частина II. — 2007. — 828 с.

3. Статистичний збірник «Регіони України»: У 2-х томах. / [за ред. О. Г. Осауленко]. — К. : Державний комітет статистики України, 2009. Частина II. — 2009. — 759 с

4. Статистичні щорічники Одеської області за 2002 — 2009 рр. — Держкомстат України. Одеське обласне управління статистики.